

O'QUVCHILARDA TABIATGA BO'LGAN E'TIBORNI OSHIRISHDA ESTETIK TARBIYANING ROLI

TEMIROVA MATLUBA

KARIM QIZI,

Termiz davlat Pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim kafedresi

o'qituvchisi

e-mail: temirovamatluba6@gmail.com

<https://doi.org/10.47689/STARS.university-pp85-89>

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda estetik tarbiyaning mazmun va mohiyati yoritildi, o'quvchilarni tabiat bilan tanishtirishda sinfdan tashqari mashg'ulotlarning tutgan o'rne, shuningdek, estetik tarbiyani takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari aniqlandi, dars jarayonida o'quvchilarning estetik tarbiyasini rivojlantirishda zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanildi, o'quvchilarning estetik tarbiyasini shakllantirishda tabiiy fanlarning o'rne va samaradorligi aniqlandi, o'quvchilarning tafakkuri, ularning dunyoqarashi, xatti-harakati, o'quvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirishda o'qitishning barcha shakllari: dars, darsdan tashqari ishlar, ekskursiya va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilarga estetik tarbiya berish orqali tafakkurni shakllantirish imkoniyatlari aniqlandi.

Tayanch so'zlar: boshlang'ich sinf, estetik tarbiya, tabiiy fanlar, tabiatni muhofaza qilish, tirik tabiat burchagi, estetik his, go'zallik, kamtarlik, axloq-odob, nafosat tarbiyasi, estetik did, estetik tarbiyaning vazifasi.

Kirish. Hozirgi kunda tabiat va u uni muhofaza qilish, ekologik xavfsizlik masalalari butun dunyoning globalmuammosiga aylandi. Jumladan, dunyo bo'yicha jamiyat hayotining barcha sohalarini isloh qilish barobarida, fuqarolarga tabiatni asrab-avaylash, ekologikbarqaror hayot sharoitini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Maqsadga erishish yo'lida ekologik tarbiyaning jamiyat ma'naviy hayoti bilan aloqadorligi masalalari, xususan, o'quvchilarda ekologiya, tabiat muhofazasi yuzasidan bilim va tushunchalarni tarbiyalashda milliy qadriyatlardan samarali foydalanish masalalari muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Darhaqiqat, o'quvchilar bilan bu muammolarning tabiatga bo'lgan munosabatlarining o'zgaruvchanligi uchungina dolzarblik kasb etmaydi, balki inson hayoti uchun xavfli hisoblanayotgan tabiatning tabiiy go'zalligi yo'qolib borayotganligi uchun ham juda dolzarbdir.

Kichik yoshdagi, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun atrof-olam va tabiatni xis-hayajon bilan qabul qilish xarakterlidir. Bolalar hamma narsani o'rganib chiqishlari, qo'l bilan ushlab ko'rishlari, kattalarning tushuntirishlarini ishtiyoq bilan tinglashlariga qaramay, atrof-olamdagi hodisalarda ko'p jihatlarni payqab ololmaydilar, chunki ular o'zlarining hissiyot va qiziqishlarini qo'zg'atuvchi ta'sirlarga e'tibor beradi, muhim bo'lsa ham hayajon uyg'otmaydigan narsalarga e'tibor

bermaydilar. Shunga ko'ra bolalarni tabiiy obyekt va olam bilan tanishtirib borishda ularning jozibaliligiga, go'zalligiga alohida e'tibor berish lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga tabiat va uni asrash haqida tarbiya berar ekanmiz, buma'lumotni estetik tarbiyasiz yetkazib berish qiyin. Estetik tarbiyani boshlang'ich sinf o'quvchilariga yetkazib berishning samarali vositalaridan biri tabiiy fanlarni o'qitishda mashhur ijodkor-rassomlar chizgan rasmlarning nusxalaridan foydalanish va o'qituvchining badiiy asarlardan parchalarni sharhlab tushuntirishidir. Chunki tabiatni shoirona qabul qilish, uni chuqurroq anglash va go'zalligi va nafisligini his etishga yordam beradi. Maktabgacha ta'limda tahsil olgan yoshlar o'yin faoliyatidan maktab hayotiga tezroq moslashishi uchun ham ko'rgazmalilik alohida ahamiyatga ega hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining estetik hislarini rivojlantirishda, did-u farosatlarini shakllantirishda va bilim doiralarini kengaytirishda tabiatga ekskursiyalar uyushtirish katta ta'sir ko'rsatadi. Tabiat va tevarak-atrofni o'rganish uni estetik qabul qilish bilan uyg'unlashishi kerak. Chunki bola tabiatini qancha chuqurroq idrok qilsa, shuncha u o'quvchiga shodlik bag'ishlaydi, uning ko'z oldida tabiat har tomonlama namoyon bo'ladi.

Boshlang'ich sinflardagi maktab o'quvchilarini tabiatdagi mehnatga ijodiy munosabatini (maysazorlar, bog'lar, istirohat bog'larini shakllantirish) tarbiyalash kerak. Tirik tabiat burchagi, o'quv-tajriba maydonchasidagi ishlar, uy vazifasi va yozgi topshiriqlarni rasmiylashtirish, sinfdan tashqari ishlar (sinfdan tashqari o'qish uchun kitoblar tanlash, ko'rgazma, ertaliklar tashkil qilish) shunga xizmat qilishi mumkin. Biroq barcha e'tibor faqat tabiat obyektlari bilan zavqlanishga qaratilsa, estetik tarbiya ta'sirli bo'lmaydi.

Tabiiy fanlarni o'qitish jarayonida estetik tarbiya har tomonlama, rejali, o'quvchilarning tabiat bilan aloqada bo'lishlarining barcha shakllarini hisobga olgan holda olib borilishi kerak.

Estetik did estetik ongning muhim tarkibiy qismlardan biri bo'lib, his-tuyg'u va tafakkur birligi, insonning o'zligini namoyon qiluvchi vositadir. Estetik didga ega bo'lgan inson atrof-muhitni go'zallik va xunuklik, ulug'vorlik va tubanlik, fojiaaviylik va kulgililik kabi mezoniy tushunchalari orqali ko'zdan kechiradi. Yuksak estetik didga ega bo'lishi o'zinigina emas, atrofdagilarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu qobiliyat tabiiy tug'ma qobiliyatga borib taqalsa-da, ammo o'zini, asosan, tarbiya, ijtimoiy munosabatlar orqali ro'yobga chiqaradi. Estetik did ham aqliy (fahm), ham axloqiy (farosat), ham hissiy tarbiya uyg'unlashgan umumiylikdan iborat.

Estetik tarbiya, eng avvalo, har bir kishida badiiy hissiyot tuyg'ularini, badiiy didni tarbiyalashdir. Ilmiy dunyoqarashga asoslangan nafosat, did, his - tuyg'ular va ko'nikmalarning o'sib borishi jarayonida insonning o'zi ham ma'naviy boyib, hayoti yanada sermazmun bo'ladi. Yashayotgan zamoniga nisbatan mehr-muhabbati ortib boradi. Bularning hammasi har bir insonda go'zallikni xunukdan, jirkanchlikdan farq qila bilish qobiliyatini shakllantiradi, uni yanada rivojlantiradi.

Estetik tarbiya bugungi kunda shunisi bilan muhimki, did-farosatlilik mehnatda, ishlab chiqarishda, kundalik amaliy faoliyatda har bir inson uchun hayotiy ehtiyojga aylanib qolgan.

Donolardan biri: "Go'zallik axloq-odobning tug'ishgan singlisidir", - degan edi. Darhaqiqat, odob va nafosat tarbiyasi o'zaro chambarchas bog'liq holda amalga oshiriladi. Chunki nafosat tarbiyasining natijasi axloq-odobda, chiroyli xatti-harakat,

go'zal munosabatda va hayotga, kelajakka, insonlarga, tabiatga muhabbatda ko'rinadi. Xalqimiz: "Kamtarlik ham husn", - deydi. Mana shu birgina iborada chuqur ma'no bor. Estetik tarbiya orqali o'quvchilarda kamtarlik xislati tarkib topadi. Bu xislat kishilarning eng go'zal belgisidir.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, ayrim o'quvchilar go'zallikni tor ma'noda tushunadilar. Ya'ni chiroyini, ko'pincha, husn-jamolda deb bilishadi. Bu bir tomonlama tushunchadir. Har tomonlama ma'noda esa chiroy husn-jamol, qalb go'zalligida, ma'noli so'zdir. Xalqimiz bejizga: "Chiroy husn-u jamolda emas, fazl-u kamolda", - deb aytmagan!

San'at va hayot go'zalligi bilan tanishtirib borish bolaning aqlini, hissini tarbiyalab qolmay, shu bilan bir qatorda, uning xayol va tasavvurini ham rivojlantiradi.

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarini go'zallikka oshno qilish, ularda hayotiy voqealarni to'g'ri tushunish, olijanob his-tuyg'ularni va intilishlarni shakllantirishga yordam beradi. Bolalarda go'zallikni idrok qilishni tarbiyalash orqali ularda boshqa kishilarning kechinmalarini his eta bilish, kishilarning xursandchiliklariga sherik bo'lish, qayg'usini birga baham ko'rish kabi xususiyatlar tarkib toptiriladi.

Estetik taraqqiyot shaxsning estetik ongi, munosabati va estetik faoliyatining shakllanishi va takomillashuvida uzoq vaqtni talab etadigan jarayondir. Shaxsning estetik taraqqiyoti ijtimoiy-tarixiy va estetik tajribani ijodiy o'zlashtirishi natijasida yuzaga keladi. Bu har xil yo'llar va shakllar orqali amalga oshiriladi. Shaxsning estetik jihatdan rivojlanishida ma'lum maqsadga qaratilgan ta'lim-tarbiya hal etuvchi rol o'ynaydi.

Estetik ehtiyoj - kishi borliqni, badiiy faoliyatni, uning har xil ko'rinishlarida estetik idrok etishga undovchi subyektiv omildir. Estetik ehtiyoj go'zallik to'g'risidagi fanning rivojlanish qonuniyatlarini yanada chuqurroq o'rganishga undaydi.

Estetik qiziqish shaxsni san'at asarlarini, tevarak-atrofdagi borliqni estetik idrok etish va estetik faoliyat borasida o'ylantiradi. Estetik qiziqish estetik ehtiyojni yuzaga keltiradi. "Estetik tarbiya" tushunchasi bilan bir qatorda "badiiy tarbiya" tushunchasi ham mavjuddir. Badiiy tarbiya san'at asarlari orqali tarbiyalashdir. U shaxsda san'at asarlarining shakl va mazmunini estetik idrok etishni rivojlantirish, badiiy didni shakllantirish va san'atning ma'lum turlari bo'yicha ijodiy faoliyatni, ijrochilik qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgandir. Uning natijasi fikrning paydo bo'lishida, uni amaliy faoliyatda qo'llashda, o'z bilim va taassurotlarini ko'ra bilishda, his-tuyg'ulari va fikrlarini samimiyat bilan ifodalashda namoyon bo'ladi.

Estetika tabiatdagi, jamiyatdagi moddiy va ma'naviy madaniyat buyumlarida aks etgan, shuningdek, estetik ongning paydo bo'lishi, rivojlanishi va vazifasi to'g'risidagi qonuniyatlarni, obyektiv borliqni estetik bilishning muhim usullaridan biri bo'lgan san'atning rivojlanish qonuniyatlarini o'rganadi.

Pedagogik estetikaning "Go'zallik hayot demakdir" degan qoidasidan kelib chiqib, o'sib kelayotgan yosh avlodni hayotdagi, turmushdagi kishilar munosabatidagi go'zallikda qatnashtirish, uning hayotni idrok eta bilish qobiliyatini shakllantirishni o'zining bosh vazifasi deb hisoblaydi.

Go'zallik kishini olijanob qiladi, uning yuksak didli, pok, yaxshi inson bo'lishiga xizmat qiladi. Go'zallik bilan uchrashish kishida estetik his, ruhiy hayajon, beg'araz quvonch uyg'otadi. Estetik hisda idrok etilayotgan voqelikka nisbatan xudbinlik ohangi, shaxsiy manfaat nuqtayi nazaridan g'arazli qarashlar bo'lmaydi. Ajdodlarimiz bu to'g'risida shunday yozadi: "Kishidagi go'zallik hosil qilgan sezgi,

odam eng yaqin kishisi bilan uchrashganda paydo bo'ladigan porloq quvonchga o'xshaydi. Biz go'zallikni beqiyos sevamiz, undan eng yaqin kishimizni uchratganda quvongandek, zavqlanib quvonamiz”.

Go'zallik insoniyatning butun tarixiy taraqqiyoti davomida yaratiladi va madaniy-tarixiy tajribaning bir qismini tashkil etadi. Uning mavjudligi, obyektivligi yosh avlodga estetik tajribani sistemali ravishda singdirish va shu orqali ularning estetik tomondan taraqqiy etishini ta'minlaydigan estetik tarbiya nazariyasining faol usullarini ishlab chiqishga yo'naltiradi. Bunda tarbiya va ta'lim jamiyatning estetik madaniyatini o'zlashtirishning asosiy vositasi hisoblanadi.

Estetik va axloqiy tarbiyaning o'zaro bog'liqligi shundaki, kishining go'zallikni idrok etishdan quvonishi uning boshqa kishilarga yaxshilik qilganidan xursand bo'lishiga o'xshab ketadi. Aksincha, go'zallikni ko'ra bilmaslik undan zavqlanmaslik yomon ishlarni qilishga olib keladi. San'atning tarbiyaviy kuchi shundaki, u odamni hayotdagi voqealarni, hodisalarni chuqur his - hayajon bilan idrok etishga majbur etadi.

Boshlang'ich ta'limda estetik tarbiyani shakllantirish jarayonida tanlangan ta'lim mazmuni maqsadga muvofiqlik darajasiga ko'ra o'qitish shakllari: dars, darsdan tashqari ishlar, sinfdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida foydalanish bo'yicha saralanadi.

Boshlang'ich ta'limda estetik tarbiyani shakllantirishda qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatuv, anketa so'rovlari, amaliy mashqlar, ekskursiya tashkil etish jarayonlarida amalda sinab ko'rildi. Natijada, boshlang'ich ta'limda estetik tarbiyani shakllantirishning modernizatsiyalashgan, takomillashgan tizimini yaratishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'limda estetik tarbiyani shakllantirish, ularning mohiyatini anglash, o'quvchilarning mustaqil va ijodiy fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb muammosi sanaladi. Jumladan:

1. Boshlang'ich ta'limda estetik tarbiyani shakllantirish o'quvchilarning psixologik xususiyatlari, didaktik tamoyillar asosida hamda o'qituvchipedagogik mahoratiga bog'liqligi ko'rsatilgan holda tabiiy bilimlarning chuqur va puxtaligini ta'minlash mumkinligi aniqlandi.

2. Boshlang'ich ta'limda estetik tarbiyani shakllantirishga oid materiallar tanlanib, ularni amaliyotga tatbiq etish bo'yichako'rsatmalarishlab chiqildi.

3. Dars jarayonida o'quvchilarda estetik tarbiyani shakllantirishga oid tanlangan samarali metodlari (didaktik, mantiqiy, og'zaki bayon etish, kuzatish, mustaqil ishlash, zamonaviy ta'lim texnologiyalari), shakllari (dars, sinfdan va maktabdan tashqari ishlar), vositalari (tarqatma, didaktik, texnik) aniqlandi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning estetik tarbiyasini shakllantirishda tabiiy fan darsligining o'rni beqiyosdir. Eng avvalo, shu fanni o'rgatuvchi ustoz bolaning tabiatga bo'lgan qarashlarini salbiydan ijobiyga o'zgartirishi kerak. Har bir bola tabiatni sevib yashasa, uning estetik tarbiyasi ham yuqori bo'ladi. Buning uchun biz pedagoglar sidqidildan ta'lim va tarbiyani birgalikda olib borsak, maqsadga muvofiq bo'ladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Авазов Ш. Мактабда экологик тарбия.-Тошкент: Ўқитувчи, 1992.- 62 б.
2. Алимов Т.А., Рафиков А.А.Экологик хатолик сабаблари. - Тошкент. Ўзбекистон, 1991. -70 б.
3. Банников А.Г., Вакулин А.А., Рустамов А.К. Основы экологии и охрана окружающей среды: - М.: Колос, 1999. -304 с.
4. Бекназов Р.У., Новиков Ю.В. Охрана природы: Учебное пособие. - Ташкент: Укитувчи, 1995. -583 с.
5. Герцена А.И.Методика обучения экология в ХХИ веке // Материалы научно - практическая конференция. - СПб .: Из-во РГПУ, 2002. -89 с.
6. Захлебный А.Н.Совершенствование экологического образования и деятельности школьников в области охраны природы. -М.: Педагогика, 1982. -172 с.
7. Зверев И.Д. Что такое экологическая культура школьников// Семья и школа. - №10. -1979. - С. 16-19.
8. Зиёмухаммедов Б. Экология асослари ва табиатни муҳофаза қилиш “Экология ва маънавият” Тошкент “Меҳнат” 1997.-110 б.
9. Исақулова Н.Ж. Ўқувчиларга экологик тарбия бериш назарияси ва амалиёти. Монография. -Т.: Фан, 2011. -140 б.
- 10.Маҳмудов Ю. Экологиядан қўлланма. Тошкент.Фан.- 1997-38 б.
11. Мирзаев Т., Ғофуров З. Табиатни эъзозлаш умумбашарий муаммо. Тошкент.: “ Янги аср авлоди”, 2001.-371- б.
12. Нуриддинова М.И. Табиатшуносликни ўқитиш методикаси. Ўқув қўлланма. Т.: Чўлпон номидаги нашриёт - матбаа ижодий уйи, 2005. - 240 б.
13. Нишонова Н. Умумий ўрта таълим мактаби ўқувчиларининг экологик маданиятини шакллантириш. : Автореф. дисс. канд. пед. наук. -Тошкент, 2001. -120 б.
14. Нишоналиев У. Янги педагогик ва ахборот технологиялари муаммолари ва ечимлари. // Педагогик таълим. -2000. 3- сон. - Б.11.